

SETKÁNÍ S KNIHOU

Ztracený rok

Katherina Marshová

Metodiku zpracovala:

Mgr. Alexandra Filarová

Konzultace:

Mgr. Martina Holíková

Věková kategorie:

8. – 9. ročník

Zaměření (cíl, obsah) lekce:

hladomor na Ukrajině, diskuse, rodokmen, společné rysy

Vyučovací předměty:

dějepis, český jazyk

Bibliografie:

MARSH, Katherine. *Ztracený rok. Ahoj!*. Praha: Argo, 2023. ISBN 978-80-257-4235-8.

**Spolufinancováno
Evropskou unií**

Stručný obsah

Píše se rok 2020 a třináctiletý Matthew je během covidové pandemie uvězněn doma, jeho táta trčí ve Francii a maminka přestěhuje chlapcovu stoletou prababičku k nim domů, aby ji ochránila před nemocí. V domácnosti proto platí dvojnásob přísná pravidla a Matthew se může ukousat nudou. Zoufalá situace se změní, když hrdina najde v prababiččiných věcech, které dostal za úkol uspořádat, fotografii dvou holčiček. Prababička se zpočátku odmítá o své dávné minulosti bavit.

Matthew ví jen to, že se narodila na Ukrajině a uprchla odtamtud. Co všechno nechala za sebou a obětovala, však zjišťuje až nyní, když pročítá její deníky, dopisy a novinové články z dětství a mládí. Z nich vyvstává příběh tří ukrajinských sester během hladomoru na Ukrajině na počátku 30. let minulého století, který uměle vyvolal Stalin a jemuž padly za oběť miliony lidí.

zdroj: <https://www.databazeknih.cz/knihy/ztraceny-rok-523908>

O autorovi

Katherine Marshová (narozena v roce 1974), bývalá novinářka a editorka, se nyní na plný úvazek věnuje psaní knih pro děti a mládež. Za svou prvotinu (*The Night Tourist*) získala Cenu Edgara Allana Poea. Také další knihy se setkaly s velmi příznivými ohlasy čtenářů i literárních kritiků. Marshová žije ve Washingtonu, ale tři roky strávila s rodinou v Bruselu. Uprchlíká krize prožívaná přímo v epicentru ji inspirovala k sepsání románu *Kluk odjinud*. Ve svém románu *Ztracený rok* se inspirovala osudem své ukrajinské babičky.

Práce je rozdělena na dvě části. V první se zaměříme na období hladomoru na Ukrajině a na postavu J. V. Stalina. V druhé části se budeme věnovat obsahu knihy a především životní situaci třech děvčat, která v knize vystupují.

1.

EVOKACE

V úvodu budeme pracovat metodou čtyři rohy. Na papíry formátu cca A2 až A1 napíšeme čtyři otázky/pojmy. Žáky rozdělíme do skupin, v každé skupině bude přibližně stejný počet žáků, každá skupina obdrží fix odlišné barvy. Skupiny mají za úkol vybavit si a zapisovat všechny jim známé informace k tématu. Vyhradíme jim dobu např. 5 minut. Poté se všechny skupiny posunou o 1 místo, přečtou si všechny zapsané informace. Pokud s tvrzením souhlasí, udělají u textu fajfku, pokud nesouhlasí, doplní x, a pokud potřebují sdělení nějak doplnit, nerozumí mu, napíší otazník. Pak doplní, co dalšího k tématu vědí a na listu chybí. Toto střídání proběhne tolikrát, aby se skupiny postupně dostaly zpět ke svému původnímu tématu. (Můžeme zvolit i posunování papírů namísto skupin.) Nastává diskuze. Skupiny postupně sdělují informace, vysvětlují atd.

Otázky: JAKÝ ROK BYSTE OZNAČILI ZA ZTRACENÝ?
CO VÁM ŘÍKÁ JMÉNO STALIN?
JAK ROZUMÍTE SLOVU HLADOMOR?
CO SE VÁM VYBAVÍ, KDYŽ SE ŘEKNE COVID?

Po ukončení aktivity necháme dětem čas, aby promyslely, o čem asi bude kniha, ke které se pojí všechny čtyři listy. Sdílíme společně.

UVĚDOMĚNÍ

V další části hodiny žáky rozdělíme na dvě skupiny a rozdáme jim dva texty. Jejich úkolem je z textu vybrat tři nejdůležitější informace. Nejdříve pracují samostatně. V dalším kroku vytvoří dvojice, pak čtveřice atd. Vždy by se měli shodnout na třech informacích. Určí svého mluvčího, který tyto tři informace prezentuje ostatním. (Můžeme použít jako zápis do sešitu.)

Stalin

Krutý diktátor, brutální despota, ale i oslavovaný vítěz 2. světové války Josif Vissarionovič Stalin (1879 - vl. jménem J. V. Džugašvili) se narodil v chudé rodině ševce v Gruzii. Jeho matka poslala malého Josifa do teologického semináře v Tbilisi, aby se stal knězem. Více než kněžská studia jej však zajímaly demonstrace a revoluční nepokoje.

Ve dvaceti letech byl ze semináře vyloučen, začala se o něj zajímat státní moc a počátkem nového století poznal i krutý život v pracovním táboře na Sibiři. V této době se mu povedlo uprchnout a po svém návratu se realizoval v nové organizaci vedené Leninem.

Horlivá až fanatická práce pro bolševiky přinesla své ovoce - r. 1912 si Stalina všiml sám Lenin a pozvedl ho mezi své nejbližší spolupracovníky. Přesto, že vůdčí osobností Říjnové revoluce 1917 byl de facto Lev Davidovič Trockij, Stalin později "přepsal" učebnice historie a za hlavní osobu označil sám sebe. Přísluvečnou se stala jeho až chorobná záliba v tomto "falšování dějin" včetně retušování fotografií svých přátel a bývalých kolegů, které nechal v krutých stalinistických represích popravit.

Dařilo se mu v osobním životě a stoupala i jeho politická hvězda - r. 1922 ho (sice nerad) jmenoval Lenin generálním tajemníkem strany. Začala éra čistek vedoucích představitelů – po vykonstruovaných procesech byli mnozí popraveni. Od r. 1929 zavedl pětileté ekonomické plány, donutil všechny rolníky ke kolektivizaci a odevzdání téměř všeho svého majetku.

Ani lidé v průmyslu se neměli lépe – Stalinovi "plánovači" navrhli tzv. Gosplan (státní plánování) a všechna tato drastická nařízení sledovala jediný cíl – vyrovnat se Západu. Nechvalně proslulé byly jeho gulagy v drsné Sibiři, kde svůj život skončily často celé rodiny nejen politických rivalů, ale i lékařů, novinářů, učitelů, ale i prostých rolníků. V 30. letech vystupňovala svou činnost NKVD, tajná státní policie (předchůdce dnešní KGB) a odhaduje se, že právě v letech 1934-39 zmizelo nejméně 7 miliónů lidí!

Před zákeřným přepadením ze strany Německa v červnu 1941 nezachránil Stalina ani Pakt o neútočení, který o dva roky dříve podepsal s Hitlerem – největší válečný konflikt v dějinách dosáhl vrcholu! Zaostalá technika, zdecimovaná armáda a Stalinova ochromenost nahrávaly nejprve Hitlerovi, ovšem krutá ruská zima zaskočila i moderní německý wehrmacht, který si "vylámal zuby" na tehdejší Stalingradu. Koncem roku 1944 už byla převaha Rudé armády drtivá a nad "třetí říší" a jejím vůdcem se začala stahovat mračna. Osvobozující květen 1945 přinesl úlevu po šesti letech válečných útrap a Stalin byl oslavován jako osvoboditel.

Osvobozené "satelitní" státy jako Československo, Polsko, Maďarsko, východní Německo aj. čekaly další roky stalinistických procesů a represí.

Vzhledem k tomu, že na konci svého života nedůvěřoval ani svému lékaři, je dodnes jeho smrt 5. 3. 1953 nevyřešenou neznámou. Jisté je, že tento katan ruského národa, za jehož vlády zemřelo více lidí než za 2. sv. války, byl po své smrti oslavován a oplakáván celým národem – davová psychóza a zfanatizovaní lidé vyzvedli kult osobnosti J. V. Stalina na dlouhá léta až k dokonalosti.

zdroj: <https://www.fdb.cz/lidi-zivotopis-biografie/245384-josif-stalin.html> (Text je zkrácen.)

Stalinův zákon pěti klásků: Jak vypadala kolektivizace a hladomor na Ukrajině?

V srpnu roku 1932 vešel v SSSR v platnost soubor nařízení známý pod lidovým názvem zákon pěti klásků. Mimo jiné ustanovil, že kdokoli přistižený při krádeži plodin vypěstovaných na kolektivním poli může být zastřelen nebo uvězněn, byť by to bylo jen dítě. Na začátku roku 1933 už bylo za tento "zločin" souzeno přes 54 tisíc lidí, z nichž dvě tisícovky skončily na popravišti.

Celá produkce ze státem zabrané půdy měla být spravedlivě přerozdělena mezi veškerý sovětský lid. Paradoxně se ale nedostalo na tu část obyvatel, která na polích do úmoru osobně pracovala. Stalinovi nestačilo zabrat rolníkům půdu. Potřeboval se jich rovnou i zbavit, aby se proti kolektivizaci nebouřili. Nejvíce odporu se tradičně koncentrovalo na Ukrajině.

Plán byl drasticky prostý: ukrajinským kolchozům byly zvýšeny plány takovým způsobem, aby je nebylo možné splnit. Z 25 000 družstev jim dokázalo vyhovět jen 1500. Ostatní čekaly sankce, v jejichž důsledku bylo veškeré místní obilí zabaveno a odvezeno. Ve vesnicích nezbyly žádné potraviny.

O tom, že nešlo o náhodný důsledek iracionálně provedené kolektivizace, ale důmyslnou represí proti ukrajinskému lidu, svědčil zákaz cestování do jiných oblastí bez zvláštního povolení. Sovětská vláda vydávala tzv. vnitrostátní pasy, na které mohli Rusové cestovat mezi regiony bez omezení, ukrajinským zemědělcům ale tyto doklady vydány nebyly. Znamenalo to, že zůstali uvězněni mezi hranicemi svých okresů, bez špetky jídla a možnosti utéct do lépe zásobených měst.

Hladomor, který v letech 1932 a 1933 paralyzoval Ukrajinu, neměl v historii lidstva obdoby. Už jen proto, že ho nezpůsobilo špatné počasí, nýbrž lidský záměr. Lidé se snažili přežít na chlebu upečeném z bramborových slupek a žaludů, jedli domácí zvířata včetně koček, chytali hraboše na polích. Byly zaznamenány i případy, kdy se uchýlili ke kanibalismu. Nic ale nepomohlo. Odhaduje se, že hladomoru na Ukrajině podlehl něco mezi 4 a 10 miliony lidí.

Odhady nabízejí tak velké číselné rozpětí z důvodu, že se s počty zemřelých různě čachrovalo. Úmrtí dětí do jednoho roku například nebyla ze zákona zaznamenávána vůbec. Otázkou také zůstává, zda do statistiky započítat pouze osoby, jež zemřely přímo na hlad a nemoci z podvýživy, nebo i oběti nepřímé, například sebevrahy, kteří si sáhli na život z všudypřítomné beznaděje.

Počet obětí ukrajinského hladomoru se blížil počtu Židů zavražděných nacistickým režimem během druhé světové války. Stalinovi ovšem k této genocidě stačily necelé dva roky. Lidé na Ukrajině se v té době v průměru dožívali pouhých 9 let. K této hrůzné statistice napomohl fakt, že hladu podléhaly zejména malé děti. Druhou nejvíce ohroženou skupinu tvořili dospělí muži, kteří se snažili obstarat pro rodinu jídlo všemi možnými způsoby a často za to zaplatili životem. Například byli zastřeleni při pokusu ukrást zabavené plodiny, které při dlouhém čekání na odvoz do Moskvy začínaly na nádraží zahnívat. ...

zdroj: <https://www.dotyk.cz/magazin/hladomor-na-ukrajine-30000304.html>
(Text je zkrácen.)

Po ukončení prezentace můžeme žákům pustit video:

zdroj: <https://edu.ceskatelevize.cz/video/12757-hladomor-na-ukrajine-1932-1933>

2. Práce s textem – první část

Náplní druhé (a třetí) vyučovací hodiny bude práce s úryvkem z knihy. V knize vystupují tři děvčata. Žáci si texty samostatně přečtou a na základě přečteného do tabulky zapíší, co mají dívky společného a co je odlišuje. (pracovní list)

(Mila) Toho roku na podzim jsem se stala vášnivou účastnicí večírků. Všichni v šesté třídě pořádali večírky pro chlapce i děvčata... Já jsem se na těch večírcích těšila oblibě, tatínek mě pouštěl jen do rodin těch nejloajálnějších a nejpříkladnějších soudruhů, takže moje přítomnost byla podle všeho znamením, že radovánky schvaluje samotný Stalin. Ale namlouvala jsem si, že nejsem v Kyjevě tak oblíbená jen kvůli tatínkovu postavení. Uměla jsem i skvěle tancovat.

(Helena) Maminka pocházela z Běloruska a mluvila rusky, což byl první jazyk, který jsem se naučila a který jsme doma většinou používali. Ale Peter a já jsme taky rozuměli a mluvili ukrajinsky, což jsme pochytili od tatínka a jeho přátel..... „Ne,“ odsekla jsem anglicky. Najednou jsem si přála, aby mi říkala svým anglickým jménem, Helen, a ne Jeleno, což bylo moje pravé jméno, nebo Lenačko, což byla zdobnělina. Jenže ho nedokázala ani správně vyslovit, protože ruština nemá H.

(Helena) „Tatínek dostal nedávno dopis od bratrovy rodiny na Ukrajině. Psali, že hladovějí, že nemají, co jíst.“ Překvapilo mě to tak, že jsem přestala brečet. „Myslela jsem, že tatínkův bratr před nedávnem zemřel.“ „Ano. Ale jeho manželka a děti jsou pořád naživu a žijí na vesnici. Snažně tvého otce prosili, aby jim poslal peníze na jídlo. Peníze poslal, ale není si jistý, že je dostali. Napsal jim, aby to zjistil, ale v Rusku je cenzura, a tak neví, jestli se k nim dopis dostal.“

(Mila) „Ahoj, Ká-“, spustila jsem, ale jméno jsem nedořekla a v hrůze jsem zůstala civět na dítě stojící na jejím místě. Ze zapadlých očních důlků hleděly bledé oči a natahovala se ke mně ruka vyhublá na kost. „Lomačková?“ zaskřehotalo stvoření. Instinktivně jsem couvla, když jsem poznala, že je to dívka. Byla menší než já a měla znepokojivě neúměrné tělesné proporce – v pase byla kulatá, ale nohy i ruce měla hubené jako tyčky a hlavu velkou. Propadlé tváře jí pokrývalo nezdravé bílé chmýří. Na vyhublých nohách jí plandaly punčocháče a chodidla měla obalená onucemi..... „Jsem Nad'á Mykolajivna Lomačková,“ řekla a pečlivě každé slovo vyslovila, jako by se chtěla ujistit, že jí rozumíme. „Kdo?“ nechápala Daša. „Nad'á Lomačková,“ zopakovala dívka. „Bydlí tady Lev Stěpanovič Lomačenko?“ Daša přikývla. „To je můj strýc.“ Vyměnily jsme si s Dašou nechápavý pohled. To vůbec nedávalo smysl. Tatínek se nikdy nezmínil, že by měl nějaké bratry nebo sestry; kromě toho byl sirotek, žádné příbuzné neměl.

(Mila) Tělem mi projel strach: „Děje se něco?“ „Ne... Ano. Vrací se jí tělesná síla. Ale mám pocit, že si neuvědomuješ, kolik toho vytrpěla. Vedeš tak privilegovaný život, Milo. Nad'á ztratila všechno a všechny. Nemůžeš ji nutit, aby se na svět dívala tvýma očima.“ „Ale já už se na svět dívám jinak,“ skočila jsem jí do řeči. „Měním se.“

(Mila) Čím víc mi přirůstala k srdci, tím našťvanější jsem byla na tatínka. Namluvil mi, že ve světě kromě něj nikoho nemám. Když si představím, že mám celou dobu sestřenici a ještě stejného věku! „Ani jsem se tě nezeptala, kolik je ti let.“ „Třináct,“ odvětila. „Mělas teď někdy narozeniny?“ „V lednu.“ „Mně bude třináct v listopadu,“ poznamenala jsem. „Myslela jsem, že jsi mladší, ale jsem jen vyšší.“ „Těžko můžeš růst, když nemáš co jíst.“ Její výtky se mě dotkla. Nechtěla jsem ji urazit ani jí připomínat hladomor.

(Mila) „Napsala jsem příbuzným do Ameriky, aby věděli, co se stalo. Možná by si mě mohli vzít k sobě.“ Málem jsem spadla ze židle. „Cože? My máme příbuzné v Americe?“ Naděa přikývla: „Nejstarší bratr našich otců tam před válkou emigroval.“ Nejprve jsme byli kulaci, teď má tatínek rodinu v Americe... Co přijde příště?! Napůl jsem čekala, že vyjde najevo, že bojoval proti revoluci místo za ni.

(Mila) „Pověz mi to,“ naléhala jsem. Zhluboka se nadechla, jako kdyby se chtěla obrnit. „Řekla jsem ti, že úřady zatklly tatínka. Pak se vrátili a vyhrožovali, že zatknou i maminku. Tvrdili, že i ona je kulak, pokud se nevzdá naší půdy a nevstoupí do družstva. Co mohla dělat? Zůstala sama na tři děti, které musela živit.“ Zalil mě odporný pocit. „Počkej, ty máš sourozence?“ Naděa se zadívala na Dněpr. Roztřásl se jí hlas. „Mykolu a Antina a mladší brášky.“ Domnívala jsem se, že je jedináček jako já. Jak jsem byla bezohledná a necitlivá.

3. Práce s textem – druhá část

Žáci si přečtou následující text. Na základě přečteného se pokusí vytvořit rodokmen Heleniny rodiny. (Při tvorbě čerpají i z předešlých ukázek.)

(Helena)

Tatínek mi nikdy neprozradil, proč do Ameriky přijel. Prostě jsem usoudila, že chtěl lepší život, tak jako maminka, jejíž rodina byla tak chudá, že místo bot nosila onuce.

„Moje matka věděla, že bude válka,“ pokračoval. „Můj otec už byl mrtvý, a s pěti syny...“

„S pěti!“ skočila jsem mu do řeči. „Myslela jsem, že máš jen jednoho bratra – Nadina otce!“

Tatínek neodpověděl a já jsem se lekla, že nebude pokračovat. Ale rozhovory o hladomoru mě naučily trpělivosti, zvláště v případě bolestivého tématu. Nic jsem neřekla a čekala.

Tatínek nakonec pokračoval.

„Mykola mi byl věkově nejbližší. Pak byla dvojčata Stěpan a Volodymyr. Já jsem byl nejstarší, a tak jsme se rozhodli, že pojedou napřed a oni přijedou za mnou. Ale než jsem se stačil usadit a mohl jim pomoci, vypukla Velká válka. Dvojčata v ní padla; krátce nato zemřela i moje matka. Mykola přežil, ale nechtěl odjet – naše rodina vlastnila kus půdy a on na ní chtěl hospodařit jako předtím náš otec. Tou dobou se už moci chopili komunisté. Před pár lety ho zatklly za to, že jim odmítal naši půdu prodat

– chtěli ji kolektivizovat, znázornit. Poslali ho do pracovního tábora na Sibiři, kde zemřel."

Věděla jsem, že tatínkův bratr zemřel, ale ne že byl uvězněn a poslán na Sibiř. Jenže nešlo jen o Mykolu. Tatínek ztratil celou svou rodinu. Nebo skoro celou.

„Měl jsi ještě jednoho bratra," řekla jsem. „Toho nejmladšího."

Tatínkovy rysy ztvrdly.

„Jmenoval se Lev."

„Co se s ním stalo?"

„Semlela ho revoluce."

Představovala jsem si, jak se přes hlavu strýce, o němž jsem se právě dozvěděla, převalila obří rudá vlna."

„Komunisté ho taky nechali umřít v pracovním táboře?"

„Ještě hůř." Tatínek vztekle zaťal pěsti. „Stal se jedním z nich."

„Komunistou?"

„Navíc vysoce postaveným! Obrátil se k naší rodině zády, neznal se k Mykolovi ani k jeho manželce, když ho úpěnlivě žádala o pomoc."

„Jako to mohl udělat?"

„Je to mizera!"

„Takže pořád žije?"

Tatínkovi planuly oči. „Kdo ví? Pro mě je ale mrtvý. Jednou provždy! A pro tebe taky."

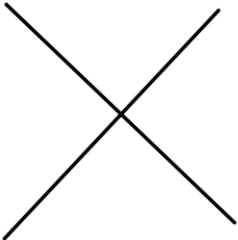
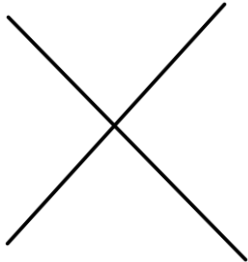
REFLEXE

Návrat k úvodním textům a k textům z knihy – co mají společného? Kdy autor čerpal z historie, kdy příběh „vymýšlel"? Diskuse.

Vyber si jeden z následjících úkolů a splň ho:

- a) Napiš úvahu na téma HLAD.
- b) Napiš jedné z postav dopis.
- c) Vytvoř rodokmen tvé rodiny.

Pracovní list

MILA	.		
NADA			
HELENA			
(MILA + Helena)			

Tento materiál vznikl v rámci projektu Místní akční plán Frýdek-Místek IV a je veřejně dostupný pod otevřenou licencí Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0), která umožňuje jeho volné šíření a úpravy za podmínky uvedení autora a zachování stejné licence.